

᠑ᠶᠠᠮᠠᠨᠢ

البيبي^ء

البيبي

ӘЛІПБИ

Älɪɓbi

ЭНЦИКЛОПЕДИЯЛЫҚ
АНЫҚТАМАЛЫҚ

ARDA+7

Алматы
2020

*Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі
Тіл саясаты комитетінің тапсырмасы бойынша
«Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың
2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы»
аясында шығарылды*

Құрастырушылар алқасы: Е. Тілешов, Л. Есбосынова, Н. Аитова,
С. Омарова, Б. Ысқақ, Г. Мамырбек, А. Қожахмет (жауапты редактор)

Ә55 ӘЛПБИ. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Арда+7», 2020. – 368 бет.

ISBN 978-601-7355-75-3

Энциклопедиялық анықтамалықта әліпби, емле және дүниежүзіндегі жазу түрлері мен тілдің дыбыстық жүйесіне қатысты терминдер қамтылған. Жазудың тарихы, даму үрдісі және қазіргі күйі туралы мол мәліметтер топтастырылған. Сонымен бірге тіл білімі ғылымының осы салалары бойынша еңбек жазған ғалымдар туралы да деректер берілген.

Кітап ғалымдарға, әдіскерлерге, тіл саласының мамандарына, оқытушыларға, студенттерге, магистранттарға, докторанттарға, жалпы осы тақырыпқа қызығушылық танытқан барша қауымға арналады.

ӘОЖ 80/81
КБЖ 81.2-8

© «Шайсұлтан Шаяхметов атындағы
«Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-
практикалық орталығы» КеАҚ, 2020
© «Арда + 7», 2020

№ 637 Жарлығымен өзгеріс енгізіп, қазақ әліпбиінің ақутті жаңа нұскасын қабылдады. Бұл әліпби бойынша республикада ақпараттық-насихат, сынама-сараптама жұмыстары жүргізілді. Нәтижесінде бекітілген ақутты нұсқадағы әліпбиді тағы да жетілдіру туралы тапсырма берілді.

Нанай жазуы – нанай тілінің жазуы. Н.ж. 1931-1937 жылдары латын әліпбиін, 1937 жылдан қазірге дейін кирил әліпбиін қолданады. Н.ж. орыс әліпбиінің барлық 33 әрпі мен қосымша Ў ұ таңбасы бар. Алайда көптеген басылымдар Ў ұ әрпінің орнына Нг нг диграфын пайдаланды. 1983 жылы С.Н.Оненко нанай кирил әліпбиі мен емле ережелерін реформалап, Њү әрпін заңдастыруды және дауысты дыбыстардың созылыңқылығын білдіру үшін екі әріппен жазуды ұсынды.

Нджойя Султан Ибрагим (1860-1933) – бенуэ-конголез тобына жататын бамум тілінің төл әліпбиін құрастырушы, Африкадағы Бамум сұлтанатының билеушісі болған оқымысты. Н. бұл жазуды бірнеше рет өңдеген. Соның негізінде бамум жазуы идеографиялық жазудан буындық жазу үлгісіне дейін жетілдірілді. Бұл жазу алғашқы төрт әріптің атауымен «а-ка-у-ку» деп те аталады.

«**Не деген жаны берік көк шолақ?**» – «Өзі» деген псевдоним иесінің «Еңбекші қазақ» газетінің 1925 жылдың 30 мамырында жарияланған мақаласы. Мақала осы басылымның 312-санында жарияланған латыншылдың мақаласына жауап ретінде жазылған. Автор латыншылдың араб әрпінің кемшіліктері ретінде көрсеткен тұстарына жауап береді. Латыншылардың «араб әрпі кәрі, бұл әріппен «Құран» жазылған» деген сөзіне латын әрпі араб әрпінің бабасы болатынын, онымен «Інжіл» жазылғанын қарсы қояды. Араб әрпінің ірілі-ұсақты әріптері тез танылып, оқуға жеңіл болатынын алға тартады.

Неміс әліпбиі – неміс тілінің жазуында қолданылатын латын негізді әліпби. Әліпби 26 латын әріптен тұрады: Aa, Bb, Cc, Dd, Ee, Ff, Gg, Hh, Ii, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Qq, Rr, Ss, Tt, Uu, Vv, Ww, Xx, Yy, Zz. Бұлардан басқа 3 умлаут – Ää, Öö, Üü және ß лигатурасы бар. Көне неміс тілінде руникалық жазу қолданылды. XII ғасырдан бастап толықтай латын әліпбиіне көшті. Готикалық қаріптер тобына кіретін швабахер (Schwabacher) шрифтiсi XV-XVI ғасырларда кең таралды, ол XX ғасырдың басына дейін қолданылды. Кейінірек XIX ғасырдың аяғынан бастап антиква жазуы көбірек қолданыс тапты. Антиква готикалық жазудан гөрі қарапайым және оңай қабылданатын шрифт болып саналды. Бұл жазу 1920-30 жылдары зюттерлин шрифтiсi (Sütterlinschrift) мен халық шрифтiсiмен алмастырылып, 1941 жылға дейін қолданылды. XX ғасырда шрифтiлердiң көбiн типограф Рудольф Кох ойлап тапқан, ол Оффенбах шрифтiсi және неміс шрифтiсi деп те аталады.